LIETUVOS VIETINĖ RINKTINĖ

Kautynėse su Armija krajova žuvusių Vietinės rinktinės karių laidotuvės Ašmenoje. 1944 m. *Iš asmeninės A. Garunkščio kolekcijos*

Paminklas Paneriuose sušaudytiems Lietuvos vietinės rinktinės kariams atminti. Projekto autorius – architektas Algis Mikėnas, skulptorius – Juozas Šlivinskas. Atidengtas 2004 m. birželio 18 d.

Lietuvos vietinės rinktinės karių sąjungos nariai prie paminklo Paneriuose sušaudytiems kariams. 2011 m. gegužės 17 d.

1943 m. pabaigoje Raudonoji armija visu frontu artėjo prie Lietuvos, nešdama sovietinės okupacijos grėsmę. Tuo pat metu Lietuvoje, ypač Vilniaus krašte, vis labiau ėmė siautėti sovietiniai ir lenkų partizanai (Armijos krajovos būriai). Susidarius tokiai situacijai, generaliniai tarėjai ir vadinamoji Tautos taryba ėmė tartis su Lietuvos generaliniu komisaru Teodoru Adrianu von Rentelnu dėl tautinės Lietuvos kariuomenės, kuri veiktų Lietuvoje ir gintų kraštą nuo bolševikų invazijos, organizavimo. 1944 m. sausio 7 d. T. A. von Rentelnas dėl lietuvių dalinių kovai su bolševizmu steigimo iškvietė gen. Povilą Plechavičių. Porą dienų padvejojęs, gen. P. Plechavičius pranešė sutinkąs organizuoti minėtus dalinius. 1944 m. sausio 31 d. buvo pasirašytas Reicho SS ir policijos vado štabo įsakymas dėl lietuvių batalionų kovai su partizanais organizavimo, o vasario 1 d. jų vadu paskirtas gen. P. Plechavičius. Po ilgų ir nelengvų derybų buvo sutarta, kad dalinyje bus 5 tūkst. karių (vėliau kontingentas buvo padidintas iki 10 tūkst.). Dalinys buvo pavadintas Lietuvos vietine rinktine. 1944 m. vasario 3 d. Kaune buvo sudarytas Vietinės rinktinės štabas, kuriam vadovavo pulkininkas Oskaras Urbonas. Gen. P. Plechavičius susitarė su vokiečiais, kad rinktinė bus tiesiogiai pavaldi jam ir be vado sutikimo negalės niekur kitur būti naudojama; Lietuvos vietinė rinktinė veiks tik Lietuvos teritorijoje, o jos karininkai ir kareiviai turės lietuviškas emblemas. Ginklais, šaudmenimis ir maistu turėjo aprūpinti vokiečiai. 1944 m. vasario 16 d. gen. P. Plechavičius per radiją pakvietė Lietuvos vyrus stoti į jo vadovaujamą rinktinę: „Pirmasis rinktinės uždavinys – kova su banditizmu. Į Stalino pasikėsinimą mus išnaikinti – visi lietuviai buriasi į Rinktinę. [...] Rinktinės veikimo plotas – Lietuvos teritorija. Be mano sutikimo iš Lietuvos ribų joks dalinys negali būti paimtas kur nors nusiųsti. Rinktinei vadovaus lietuvių karininkai. [...] Lietuvos vyrai, aš jus kviečiu stoti į mano organizuojamą Vietinę rinktinę. Visi vykite pas savo apskričių komendantus, nes atėjo laikas ginti savo Tėvynę“. Taip aiškiai apibrėžtos veikimo srities ir visų lietuviškų reikalų gynimo akcentavimo anksčiau kuriant kitas lietuviškas karines formuotes nebuvo. Išskyrus LLA, beveik visos svarbiausios lietuvių tautinio pogrindžio organizacijos pasisakė už Vietinės rinktinės kūrimą. Tokio plataus visuomenės ir pogrindžio pritarimo neturėjo jokia kita vokiečių okupacijos metais bandyta kurti lietuviška karinė formuotė. Lietuvos vietinėje rinktinėje politikai, karininkai ir jaunimas įžvelgė galimybę atkurti Lietuvos kariuomenę, vertino ją kaip būsimos kariuomenės užuomazgą ir branduolį. Savanorių registracija apskričių komendantūrose prasidėjo vasario 21 d. Lietuvos jaunimas, skatinamas patriotinių jausmų, noriai stojo į rinktinę. Iki kovo 1 d. užsiregistravo 19,5 tūkst. vyrų. Įpratę prie nesėkmingų mobilizacijų Lietuvoje, naciai buvo nustebinti netikėtos Vietinės rinktinės sėkmės. SS vadovybė, prisidengdama Lietuvos vietine rinktine, sumanė įvykdyti visuotinę mobilizaciją. Lietuvių administracijai ir gen. P. Plechavičiui imta kelti reikalavimus duoti karo talkininkų frontui. Vis stiprėjant spaudimui ir gresiant rinktinės likvidavimui, 1944 m. balandžio 28 d. gen. P. Plechavičius buvo priverstas paskelbti 1915–1924 m. gimusių vyrų ir visų 1910–1919 m. gimusių karininkų mobilizaciją. Tiesa, išvakarėse sukvietęs Lietuvos vietinės rinktinės apskričių komendantus davė jiems slaptus nurodymus mobilizaciją boikotuoti. Lietuvių pogrindžio spauda taip pat aktyviai agitavo prieš naują mobilizaciją, ragindama vyrus nesiregistruoti ir neišvykti iš Lietuvos. Kaip ir buvo galima tikėtis, naujoji mobilizacija žlugo – registravosi vos 3–5 proc. šaukiamojo amžiaus vyrų.

1944 m. balandžio–gegužės mėn. septyni Vietinės rinktinės batalionai buvo perkelti į Vilniaus kraštą, kur veikė gerai organizuoti ir gausūs lenkų partizanų – Armijos krajovos – būriai. Blogai ginkluoti ir apmokyti, išmėtyti nedidelėmis grupėmis, rinktinės kariai įsivėlė į labai nesėkmingus ginkluotus konfliktus su „akovcais“. Kautynėse su lenkų partizanais prie Turgelių, Graužiškių ir Mūrinės Ašmenos Vietinės rinktinės batalionai patyrė skaudžius nuostolius.

Nesėkmingos Vietinės rinktinės kovos Vilniaus krašte, nepavykęs bandymas per ją įvykdyti masinę mobilizaciją į vermachtą, nuolatiniai Vietinės rinktinės štabo nesutarimai su vokiečių valdžia ir antivokiškos nuotaikos tarp karių paskatino nacius imtis rinktinės likvidavimo. 1944 m. gegužės 9 d. naujai paskirtas SS ir policijos vadas Lietuvai Kurtas Hintzė perdavė P. Plechavičiui įsakymą dėl Vietinės rinktinės batalionų ir komendantūrų perdavimo SS ir vokiečių apygardų komisarų žinion. Rinktinės vadovybė atsisakė vykdyti tokius nacių reikalavimus. Represijų ilgai laukti neteko.

1944 m. gegužės 15 d. gen. P. Plechavičius su Vietinės rinktinės štabu (23 karininkais) buvo suimti ir išgabenti į Salaspilio koncentracijos stovyklą netoli Rygos. Gegužės 16 d. buvo likviduota karo mokykla Marijampolėje. Labai žiauriai buvo pasielgta su Rytų Lietuvoje buvusiais Lietuvos vietinės rinktinės batalionais. 1944 m. gegužės 17, 18 ir 21 d. naciai Paneriuose sušaudė apie 80 karių, o kitus nuginklavo ir suėmė. Nuginklavus Vilniaus krašte buvusius batalionus, į Salaspilio koncentracijos stovyklą buvo išvežti dar 28 rinktinės karininkai. 106 kariūnai buvo išvežti į Štuthofo, 983 kareiviai – į Oldenburgo koncentracijos stovyklas. Apie 3 tūkst. sulaikytų karių buvo išvežti į Vokietiją ir perduoti priešlėktuvinės gynybos tarnybai. Likusieji su ginklais ir amunicija pasitraukė į miškus arba grįžo namo. Nemaža dalis jų vėliau įsitraukė į antisovietinį ginkluotąjį pasipriešinimą. Kai kurie buvusieji Lietuvos vietinės rinktinės karininkai (Jonas Žemaitis, Juozas Šibaila) suvaidino ypatingą vaidmenį partizaniniame kare.

Lietuvos vietinės rinktinės karių kova ir auka išreiškė lietuvių tautos patriotinių jėgų pasiryžimą ginti savo valstybę ir jos teritorijos vientisumą, tautos politinę valią gyventi laisvą ir savarankišką gyvenimą. Tai buvo istoriškai prasmingas patriotinis veiksmas, įkvėpęs tautą priešintis naujam okupantui ir neatsisakyti nepriklausomos Lietuvos idėjos.

Parengta pagal Arūno Bubnio straipsnį